

Nr 511

Av herr **Rubbestad m. fl.**, i anledning av *Kungl. Maj:ts proposition, nr 77, angående ersättning till vissa beställningshavare i reserven m. fl. för minskning i avlöningsförmåner till följd av beslut vid 1940 års lagtima riksdag.*

I Kungl. Maj:ts proposition nr 77 meddelas att högsta domstolen genom två domar den 23 november 1954 förklarar att vissa vid 1940 års lagtima riksdag beslutade inskränkningar i löne- och semesterförmåner till bl. a. vissa ordinarie civila befattningshavare under tjänstledighet för fullgörande av militärtjänstgöring, som ålegat dem i egenskap av beställningshavare i reserven m. m. under förstärkt försvarsberedskap eller partiell mobilisering, icke låter sig förena med den rätt som genom civila avlöningsreglementet den 4 januari 1939 tillerkänts dem. Till följd härav har statsverket förpliktats att till kärandena i de två ifrågavarande målen utge ersättning för de minskade förmånerna jämte ränta och rättegångskostnader. I propositionen föreslås att Kungl. Maj:t erhåller bemyndigande att — utan hinder av de ifrågavarande vid 1940 års lagtima riksdag fattade besluten — medge ersättning i sådana fall där förhållandena är desamma som i nyss åsyftade båda mål och preskription ej inträtt.

Det skall icke fördöljas att det är med stor överraskning man tar del av högsta domstolens beslut varigenom förklaras att riksdagen trots det krisläge vari vårt land befann sig i början av år 1940 icke skulle ha rätt att vidtaga ändring i avlöningsbestämmelserna för vissa tjänstemän som genom beredskapstjänstgöring kom i åtnjutande av högre inkomster än vad den ordinarie tjänsten medförde. Såsom departementschefen framhåller föranledde de utomordentliga förhållandena som inträdde även i vårt land under andra världskriget statsmakterna att vidtaga åtskilliga åtgärder som innefattade ingrepp i vad som eljest gällde. I den då rådande situationen var det en ofrånkomlig nödvändighet att vi fick underkasta oss långt gående regleringar och inskränkningar. Verkningarna av flertalet av dessa åtgärder sträckte sig till hela vårt folk. Men även mot speciella grupper riktade åtgärder ansågs nödvändiga i det dåvarande läget. Såsom av propositionen framgår gällde detta bl. a. vissa statstjänstemännen tillkommande förmåner.

Enligt civila avlöningsreglementet, vilket trätt i kraft kort tid före krigsutbrottet, ägde ordinarie tjänsteman behålla mer än hälften av lönen i den civila befattningen, icke blott under värnpliktstjänstgöring, då han

därjämte erhöll till värnpliktiga i allmänhet utgående förmåner, utan också då han fullgjorde sådan tjänstgöring som ålåg honom såsom beställningshavare i reserven, å reservstat eller å övergångsstat eller som officer i väg- och vattenbyggnadskåren. Under sistnämnda slag av tjänstgöring erhöll ordinarie tjänsteman på grund härav icke blott samtliga de förmåner, som tillkom alla dylika beställningshavare, utan också större delen av sin civila lön. Även extra ordinarie befattningshavare åtnjöt denna förmån. Under normala förhållanden synes några större invändningar icke kunna riktas mot en sådan anordning, vilken för övrigt bibehållits även i nu rådande avlöningssystem. Annorlunda blir emellertid bedömandet då fråga är om krig eller längre tids försvarsberedskap, dvs. då inkallelser till militärtjänstgöring måste ske i stor omfattning och för avsevärd tid.

Stora delar av vårt folk fick under andra världskriget underkasta sig en betungande militärtjänstgöring, som för det stora flertalet innebar betydande uppoffringar, icke minst i ekonomiskt hänseende. Att de beställningshavare i reserven och med dem likställda, som innehade statstjänst, under sådana förhållanden skulle åtnjuta löneförmåner, som väsentligt översteg deras inkomster i den civila befattningen och även vida översteg vad motsvarande aktiva beställningshavare erhöll, kunde icke vara rimligt, utan åtgärder ansågs böra vidtagas för att anpassa löneförmånerna under militärtjänstgöringen till vad som med beaktande av andras villkor var mera skäligt.

Mot bakgrunden härav beslöts vid 1939 års urtima riksdag på förslag av Kungl. Maj:t vissa inskränkningar i bestämmelserna om löneförmåner till icke-ordinarie tjänstemän under tjänstledighet för fullgörande i anledning av anbefalld förstärkt försvarsberedskap eller partiell mobilisering av militärtjänstgöring, som ålåg dem i egenskap av beställningshavare i reserven, å reservstat eller å övergångsstat eller såsom officerare i väg- och vattenbyggnadskåren. Dessa inskränkningar innebar, att officerare i reserven och med dem likställda fick uppbära, förutom månadslön och terminslön enligt krigsavlöningsreglementet, sådan utfyllnad att den månatliga lönen icke kom att understiga vad som skulle ha utgått vid tjänstgöring i den civila befattningen. Var den militära lönen högre än den civila, uppbars den militära lönen oavkortad men ingen del av den civila.

För 1940 års lagtima riksdag framlades därefter under mars månad förslag om att denna s. k. minimiregel skulle göras tillämplig även på dem som därefter vann ordinarie anställning. Av formella skäl ansåg sig dåvarande chefen för finansdepartementet icke böra föreslå, att regeln gjordes gällande också på dem som redan erhållit ordinarie tjänster. Statsutskottet uttalade emellertid i ett den 23 april 1940 dagtecknat utlåtande,

att regeln borde tillämpas också på de dåvarande innehavarna av ordinarie tjänster. Enligt utskottets mening hade de ifrågavarande bestämmelserna i civila avlöningsreglementet om lön med B-avdrag under tjänstledighet för fullgörande av militärtjänstgöring i egenskap av beställningshavare i reserven m. m. närmast utformats med tanke på tjänstgöring under normala förhållanden. Bestämmelserna hade däremot icke varit avsedda att reglera avlöningsförmånerna under en försvarsberedskap av den omfattning, som dåmera genomförts. Under sådana omständigheter syntes utskottet hinder icke föreligga att utsträcka minimiregelns tillämpning till sådana befattningshavare, som redan innehade ordinarie tjänst. På hemställan av utskottet beslöt en enhällig riksdag i enlighet härmed. Kungl. Maj:t utfärdade i kungörelse den 24 maj 1940 (nr 470) bestämmelser i ämnet i överensstämmelse med riksdagens beslut.

Även i ett annat hänseende fann statsmakterna inskränkande bestämmelser erforderliga. Det hade nämligen förekommit att vissa myndigheter ansett sig oförhindrade att på ansökan medge inkallad tjänsteman att utbyta tjänstledighet mot semester och att inkallad lärare beviljats tjänstledighet till ferietidens början och därefter ansetts i vanlig ordning åtnjuta ferier, oaktat militärtjänstgöringen alltjämt pågått. Detta innebar, att vederbörande under den fingerade semester- eller ferietiden erhållit oakortad lön från sin civila befattning och att förmånen av semester eller ferier i strid mot grunderna för avlöningsreglementet evalverats i kontanter. Särskilt anmärkningsvärd tedde sig en dylik ordning i fråga om befattningshavare, som var reservofficerare och som uppbar lön jämväl såsom beställningshavare. På grund av anförda skäl framlades förslag för 1940 års lagtima riksdag av innebörd, att semester icke fick beviljas tjänsteman för tid, varunder han var inkallad till militärtjänstgöring, och att sådan tid icke fick betraktas såsom ferietid.

Statsutskottets majoritet fann ej anledning till erinran mot förslaget utom såvitt angick värnpliktiga, för vilka utskottsmajoriteten förordade tillämpning av minimiregeln under en tid av högst 30 dagar av den tid som motsvarade dem tillkommande semester eller ferier. Riksdagen beslöt i enlighet med utskottsmajoritetens förslag, varefter bestämmelser i ämnet meddelades i kungörelser den 21 juni 1940 (nr 611 och 704).

De här angivna inskränkande bestämmelserna ägde därefter tillämpning under hela den tid förstärkt försvarsberedskap eller partiell mobilisering var anbefalld.

Efter det andra världskrigets slut riktades från vissa reservofficerare krav mot staten på de avlöningsförmåner, som skulle ha utgått till dem i egenskap av innehavare av ordinarie civila befattningar, om icke förenämnda kungörelser varit tillämpliga på dem. Därvid gjordes gällande, att

utfärdandet av kungörelserna icke kunnat rubba deras rätt till någon av de förmåner eller ersättningar, som enligt civila avlöningsreglementet tillkommit dem såsom innehavare av ordinarie tjänster före kungörelsernas ikraftträdande.

En ordinarie gymnastiklärare vid ett högre allmänt läroverk, som i egenskap av kapten i luftvärnets reserv varit inkallad till beredskaps-tjänstgöring under tiden 1 juni—31 juli 1940, instämde i juni 1947 statsverket till Stockholms rådhusrätt och gjorde därvid gällande att utfärdandet av kungörelserna 1940: 470 och 611 icke kunnat rubba hans rätt till någon av de förmåner eller ersättningar, som tillkommit honom enligt civila avlöningsreglementet. På grund härav yrkades, att statsverket skulle förpliktas utge skillnaden mellan vad under ifrågavarande beredskapstjänstgöring skulle ha utgått av den civila lönen enligt avlöningsreglementet och vad han faktiskt uppburit.

Rådhusrätten gillade karendens yrkande och förpliktade statsverket att utge visst belopp jämte ränta. Svea hovrätt fann ej skäl att göra ändring i rådhusrättens dom.

I dom den 3 augusti 1949 förklarade högsta domstolen att av grunderna för civila avlöningsreglementet fick anses följa att bestämmelserna om avlöning åt befattningshavarna vid deras tjänstgöring som reservofficerare och om rätt till ferier under tiden för dylik tjänstgöring icke var avsedda att tillämpas, om riket kom i krig, utan att särskilda föreskrifter då skulle utfärdas. Den situationen, som uppkom för vårt land i och med ockupationen av Danmark och Norge i april 1940, var vad beträffar omfattningen av inkallelserna till militärtjänstgöring och dessas långvarighet enligt högsta domstolens mening att jämföras med ett krigsläge. På grund härav ändrade högsta domstolen hovrättens dom och ogillade följaktligen käromålet i vad det avsåg tiden efter ikraftträdandet av kungörelsen 1940: 611. Domstolens motivering innebar ett godkännande av den uppfattning som statsutskottet vid 1940 års lagtima riksdag givit uttryck åt.

I två senare anhängiggjorda mål med i sak indentiskt lika förhållanden har emellertid utgången blivit en annan. Vid handläggningen av dessa mål förordnade högsta domstolens tredje avdelning, att målen skulle enligt 3 kap. 4 § rättegångsbalken avgöras av högsta domstolen i dess helhet. I domar den 23 november 1954 fastställde högsta domstolen därefter Svea hovrätts och Stockholms rådhusrätts i målen meddelade domar, varigenom de framställda kraven bifallits. Högsta domstolens flesta ledamöter förklarade därvid, att frågan om skyldighet att enligt kungörelserna, vilka ej ägt verkan såsom allmän civillag, vidkännas minskning i eljest utgående avlöning och semester resp. ferier skulle bedömas ur synpunkten huruvida den genom kungörelserna vidtagna regleringen var förenlig med

civila avlöningsreglementet. Även med beaktande av de onormala förhållanden som rådde vid ifrågavarande tid fann majoriteten att regleringen icke lät sig förena med den rätt som genom avlöningsreglementet tillförsäkrats vederbörande.

Skiljaktiga meningar uttalades emellertid av nio av högsta domstolens ledamöter.

Sex av dessa anförde sålunda, "att av grunderna för civila avlöningsreglementet fick anses följa, att om riket kom i krig eller därmed jämförbart läge de jämkningar som fanns påkallade av sålunda inträdda särskilda förhållanden skulle kunna vidtagas i reglementets bestämmelser om befattningshavares avlöning samt semester och ferier efter inkallelse till tjänstgöring såsom reservofficer. Ett sådant läge måste anses ha inträtt vid tiden för ifrågavarande militärtjänstgöring. Med hänsyn härtill och då tillämpning av kungörelserna ej medförde minskning av vad som motsvarade avlöning vid tjänstgöring i den civila befattningen, var kungörelserna icke att anse såsom oförenliga med civila avlöningsreglementet".

Man måste från riksdagens sida giva reservanterna sitt fulla erkännande för detta uttalande, vilket helt överensstämmer med det domslut, som högsta domstolen avkunnade i ett liknande ärende den 3 augusti 1949.

Kärnpunkten i detta ärende gäller huruvida riksdagen i en krissituation, såsom vi hade i början på 1942-talet, har befogenhet att besluta om åtgärder som medför ingrepp i eljest gällande förhållanden. Erfarenheten visar att så varit fallet beträffande olika folkgrupper i samhället. Det är självfallet att statens ordinarie tjänstemän därvid icke får utgöra ett undantag.

I förevarande båda domar har statsverket förpliktats att i ena fallet utge sammanlagt över 25 000 kronor och i det andra fallet 22 000 kronor.

Till civildepartementet har inkommit ett flertal framställningar vari under åberopande av högsta domstolens förevarande båda domar hemställts, att ersättning måtte utgå för de löneavdrag, som under militärtjänstgöring under andra världskriget verkställdes med stöd av kungörelserna av 1940 nr 470 och 611. Enligt vad departementschefen inhämtat har över 200 beställningshavare eller förutvarande beställningshavare genom skrivelser till överståthållarämbetet eller annan myndighet avbrutit preskription med avseende å sina fordringar.

Storleken av de sammanlagda ersättningsbelopp, som skulle kunna ifrågakomma, därest alla skulle komma i åtnjutande av högsta domstolens beslut, kan endast gissningsvis uppskattas. Enligt departementschefens uttalande torde de uppgå till inemot en miljon kronor.

Då riksdagen genom sitt enhälliga beslut 1940 tydligt och klart gav till

känna, att den ur rättvisesynpunkt gent emot andra folkgrupper icke ville vara med om att någon dylik ersättning skulle utgå till ifrågavarande befattningshavare i det krigsläge vårt land då befann sig i, bör konsekvenserna nu kräva att riksdagen avvisar det framställda förslaget att utbetala dylika ersättningar och följaktligen avslår Kungl. Maj:ts proposition nr 77.

Detta bör dock ej hindra att riksdagen ger sin sanktion till de redan utbetalda ersättningsbeloppen. Men några ytterligare belopp bör ej utbetalas.

Under åberopande av det anförda hemställes,
att riksdagen måtte avslå Kungl. Maj:ts proposition nr 77.

Stockholm den 8 mars 1955

Axel Rubbestad

Ivar Johansson
i Mysinge

Göran Petterson

Hans Gustafsson
i Stockholm

Nils G. Hansson
i Skegrie

Stig F. Hansson
i Önnarp

J. Onsjö
